

Aristoteles'in Sanata Dair Düşünceleri

Didem DEMİRALP*

Abstract

One of Plato's pupils, Aristotle, whose studying activity might be divided into three periods has been known as a great thinker throughout the history of thought. He was a thinker who could achieve to systematize philosophy. The many sided thinker wrote on logic, grammar, rhetoric, literature critique, natural history, psychology and history of philosophy. Today it seems interesting how often he mentioned some samples of art and artistic creations in his writings to illuminate his principles. It may be said he followed his teacher Plato with this practice. But we know that the two thinkers' principles differed in many ways such as the way they perceived artistic activity and it's works. For example; according to Plato, it was impossible to see beauty on a statue of a sculpturor like Polycleitus. Because the real beauty existed only in the universe of ideas. But for Aristotle, it was impossible to comprehension beauty if a beautiful object didn't exist.

Key Words: Aristotle, art, sculpture, philosophy, thinker.

Giriş

Aristoteles, Antik Çağ'ın en önemli filozoflarındanadır. Onun düşünceleri, yalnızca Antik Yunan felsefesinin biçimlenmesinde rol oynamakla kalmamıştır. Felsefi düşüncenin gelişimine yaptığı katkılar, çağdaş felsefenin oluşumunda da etkili olmuştur. Sanat felsefesi ise, estetiğin tarihsel gelişim sürecinde etkin rol oynamıştır¹.

Aristoteles, Makedonya'nın Stageira kentinde doğdu (İ.Ö 384-322). Onsekiz yaşında Platon'un Akademi'sine girdi ve düşünürün ölümüne kadar orada kaldı. Daha sonra Troas bölgesindeki Assos² kentine gelerek

* **Dr.**, Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

1 Bu makale 2006 yılında kabul gören "Antik Dönemde Felsefe ve Sanat"adlı doktora tezinden alınmıştır. Didem Demiralp, Antik Dönemde Felsefe ve Sanat,A.Ü.Sos.Bil.Ens.(Basılmamış doktora tezi) ,Ankara,2006.

2 Modern Behramkale

bir grup Platon'cu düşünürü katıldı. Üç yıl sonra ise Lesbos'taki Mytilene kentine geldi ve burada daha sonra ardılı olacak Theofrastos'la bazı zooloji çalışmaları yaptı. İ.Ö 343-342'de, Philip tarafından İskender'e eğitimlik yapması için Pella'ya davet edildi. İ.Ö 335'te Atina'ya dönerek "Apollon Lykeius ve Musalar" adanmış kutsal koruda okulunu kurdu. Okulu da "Lykeium" adını buradan almıştır. Ancak, Aristoteles'in okuluna "Peripatos okulu" da denir. Bir görüşe göre bu durum, düşünürün ders verdiği yapılardan birinin üstü kapalı bir avluya sahip olmasıyla (peripatos) ilişkilendirilirken, başka bir görüşe göre ise; filozofun, derslerini yürüyerek anlatmasıyla bağlantılıdır. İskender'in ölümünden kısa bir süre sonraya dek Atina'da kalan Aristoteles, Makedonya karşıtı düşüncelerin arttığı bir dönemde Khalkis'e gitti ve İ.Ö 322'de burada öldü³.

Aristoteles, felsefeyi sistemleştirmeyi başarmış bir düşünür olarak karşımıza çıkar. O, kendisinden önce bilinmeyen birçok araştırma konusunun yaratıcısı olmuştur: mantık, gramer, retorik, edebiyat eleştirisi, doğal tarih, fizyoloji, psikoloji, felsefe tarihi gibi⁴.

Aristoteles'in yazılarını şu üç ana döneme ayırarak incelemek mümkündür: Platon ile ilişki dönemi, Assos ve Mytilene'deki etkinlik yılları ve Atina'da Lykeium başkanlığı yılları.

Aristoteles'in yazınsal etkinliğinin ilk döneminde hem içerikte ve hem de en azından genel olarak biçimde Platon'a sıkıca sarılmış olduğu söylenebilir. "Ruh Üzerine" başlıklı diyalog, bu döneme rastlar. "Protreptikus" da Aristoteles'in gelişiminin bu dönemine aittir. Bu, Kıbrıs kralı Themison'a bir mektup olarak görünür. Olasıdır ki; "Mantıksal Çalışmalar"ın, "Fizik"in ve belki de ayrıca "De Anima"nın (kitap R) en eski parçaları geriyse, bu döneme aittirler.

İkinci döneminde; Aristoteles, önceki ağırlıklı Platonik konumundan uzaklaşmaya ve Akademi'nin öğretilerine karşı daha eleştirel bir tutum almaya başladı. Dönem, "Felsefe Üzerine" adını taşıyan diyalog ile temsil edilir. "Metafizik"in bir ilk taslağı Aristoteles'in gelişimindeki bu ikinci döneme, geçiş dönemine rastlar. "Eudemos'a Etik" kimi zaman bu döneme ait ve Aristoteles'in Assos'ta kalışı sırasında yazılmış olarak düşünülür. "Politika"nın 2., 3., 7. ve 8. kitapları ile "De Caelo" yazıları da bu dönemin ürünleridir.

3 Graham Speake, *Dictionary Of Ancient History*, Penguin Books, London, 1994, s.70.

4 Oskar Seyffert, *A Dictionary Of Classical Antiquities, Mythology, Religion, Literature, Art, George Allen & Unwin Ltd, London, 1957, s.69-70.*

Üçüncü dönem (İ.Ö 335-322), onun Lykeium'daki etkinlik dönemidir. Bu dönemde, gözlemci ve bilimci Aristoteles ortaya çıkar. O, doğa ve tarih alanlarında ayrıntılı araştırmaları bu dönemde yapmıştır. Aslında Akademi'de de başlıca mantıksal amaçlar için, belli bir düzeyde gözleme dayanan bir sınıflama uygulaması olmuştur. Fakat bu, Aristoteles'in yönlendirişi altında Lykeium'da yerine getirilen ve doğa ve tarihin ayrıntılarına giren sürekli ve sistemli araştırmanın yanında önemsiz kalır. Doğa ve tarih olaylarına yönelik bu sağduyulu araştırma tını gerçekte Yunan dünyasında yeni bir şeyi temsil eder.

Aristoteles'in bu dönem yapıtları arasında; "Kategoriler", "Önerme Ve Yargı Üzerine", "Birinci Çözümlem", "İkinci Çözümlem", "Konular", "Sofistik Aldatılar", "Metafizik", "Fizik", "Meteoroloji", "Hayvan Tarihleri", "Büyük Etik", "Nikomakhos'a Etik" ile "Politika'nın 4., 5., 6. ve sonradan bütüne eklenen 1. kitabıyla, "Retorik" ve "Poetika" yer⁵ alır.

Antik Çağ'dan günümüze ulaşan öyküye göre; düşünür, el yazmalarını ve kitaplığını öğrencisi ve takipçisi Theofrastos'a bırakmıştır. O da kendi öğrencisi olan Neleus'a. Neleus'un ölümünden sonra akrabaları, bu kitapları ele geçirmek isteyen Bergama prenslerinden korumak için bir mahzende sakladı. Son olarak Teos'lu kitapsever Apellikon tarafından gün ışığına çıkarılan eserler, İ.Ö 100'de Atina'ya getirildi. O, yüzotuz yıl boyunca harap olan bu eserleri onarmaya çalıştı. Romalı'lar Atina'yı alınca Sulla eliyle Roma'ya getirilen yazmaların kopyası, gramerci Tyrannion tarafından çıkarıldı. Rodos'lu Andronikos (peripatosçu filozof) ise, bu kopyaları temel alarak Aristoteles'in eserlerini bastı⁶.

Aristoteles'in ölümünün ardından okulunun başına sırasıyla Eresos'lu Theofrastos (Tyrtamos) ile Lampsakos'lu Straton geçti⁷. Troas'lı Lykon, Phaleron'lu Demetrios, Herakleia'lı Herakleides⁸ gibi sonraki peripatosçular ise; uzmanlık ve çalışma alanlarını genişleterek kendilerini bibliyografya ve edebiyat eleştirisine adadılar⁹.

5 Frederick Copleston, *Felsefe Tarihi, Yunan Ve Roma Felsefesi, Bölüm 2a., Aristoteles*, (Çeviren: Aziz Yardımlı), İdea Yayınevi, İstanbul, 1997, s.9-15.

6 Seyffert 1957, a.g.e., 69.

7 Speake 1994, a.g.e., 480.

8 Diogenes Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları Ve Öğretileri*, (Çeviren: Candan Şentuna), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s.238-245.

9 Afşar Timuçin, *Düşünce Tarihi, Gerçekçi Düşüncenin Kaynakları, Cilt I., Tarihöncesinden Rönesans'a*, Bulut Yayınları, İstanbul, 2000, s.320.

Aristoteles'in Öğretisinde Sanatın Yeri

Aristoteles gibi çok yönlü bir düşünürün sanat felsefesini tanımak için başvuracağımız ilk kaynak, şüphesiz onun "Poetika" adlı kitabıdır. Ancak bu kitap; onun yalnızca edebiyat ve özellikle şiir üzerine düşüncelerini içerdiğinden, genel sanat felsefesini anlamak için yeterli olmaz. Oysa mantık, metafizik, siyaset gibi konuları kaleme aldığı eserlerinde sanata dair öyle farklı örneklemeleri vardır ki, bunlardan faydalanarak Aristoteles'in genel sanat felsefesinin ipuçlarını yakalamak mümkündür. O, bu örnekleri, felsefi kuramlarını anlaşılır kılmak için kullanmış olsa da; biz bunlardan yola çıkarak onun sanatı nasıl yorumladığını ve öğretisinde sanatın yerini algılayabiliriz.

Bu çalışmamızda; Aristoteles öğretisinde sanatın yerini belirlemeyi ve estetik anlayışını tanıtmayı amaçladık. Bunun için onun günümüze ulaşan kitaplarından "Evren Üstüne", "Protreptikus", "Eudemos'a Etik", "Metafizik", "Fizik", "Nikomakhos'a Etik", "Politika", "Retorik" ve "Poetika"dan faydalandık.

Aristoteles'e göre; insan ruhunun "...evet ya da hayır derken onlarla doğruya ulaştığı şeylerin sayısı beştir. Bunlar; sanat, bilim, akli başındalık, bilgelik ve us..."¹⁰. Çünkü Aristoteles için dünyadaki varlıklar, duyularımızla kavradığımız için vardır. Bir ev, onu algılıyorsak vardır. Bir kitap ya da başka bir nesne, duyularımızla algılanabildiği ölçüde var olurlar. Onun bu düşüncesi; sanat felsefesinde belirleyici olmuştur. Bu noktada hocası Platon'dan da ayrılır. Platon'a göre; sanat eserlerinin güzelliği, güzel ideası var olduğu için söz konusu olabilir. Oysa Aristoteles'e göre; sanat eserleri var olduğu için güzellik kavramından söz edilebilir.

Aristoteles'in kuramlarını biçimlendirdiği ve öğretilerini yaymaya çalıştığı Eski Yunan toplumu, insan biçimli (antropomorf) bir tanrılar evreni yaratmıştı. Eski Yunan mitolojisi, baş tanrı Zeus'la beraber Olympos'ta hüküm süren diğer tanrı ve tanrıçaların efsaneleriyle doludur. Ancak Yunan toplumunun günlük yaşamında da tanrılar hatırı sayılır öneme sahipti. Tanrıların evi olarak düşünülen tapınakların yanında açık alanlar da tanrı heykelleriyle doluydu. İnsanlar, tanrıları memnun etmek için kurbanlar keser, dini törenlerde saygılarını sunarlardı. Çünkü tanrılar yalnız evren üzerinde egemenlik kurmakla kalmamışlardır. Tek tek tüm bireylerin ve kentlerin kaderinde de söz sahibiydiler.

10 Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, (Çeviren: Saffet Babür), Ayraç Yayınları, Ankara, 1998, s.116.

Aristoteles'e göre ise; tanrı, insan biçimli olmanın çok ötesindedir. Tanrı basittir; yani yalındır, büyüklüğü yoktur, niteliği yoktur¹¹. Saf formdur¹². Mutlak yetkinliktir, zekâdır, iyiye eğilimli yüce varlıktır¹³. Madde kavramının dışındadır. Filozof; "...Hayat, tanrıdır. Çünkü aklın fiili hayatıdır ve tanrı bu fiilin ta kendisidir. Tanrının kendi kendisiyle kaim olan fiili en mükemmel ve ezeli-ebedi bir hayattır. Bundan dolayıdır ki; biz tanrıyı ezeli-ebedi, mükemmel bir canlı olarak adlandırmaktayız"¹⁴ derken, toplumunun geleneksel tanrı kavramını, insan biçimli tanrı ya da tanrılar olgusunu şu sözlerle eleştiriyor: "... En uzak atalarımızdan kalan ve bir efsane şeklinde daha sonraki kuşaklara aktarılmış olan bir gelenek, bize ilk tözlerin tanrılar olduklarını ve tanrısal olanın tüm doğayı içine aldığı söylemektedir. Bu geleneğin tüm geri kalan kısmı, daha sonraları efsane biçimi altında kitleleri ikna etmek ve yasalara ve kamu çıkarına hizmet etmek amacıyla eklenmiştir. Böylece tanrılara insan biçimi verilmiş veya onlar hayvanlara benzer olarak temsil edilmişler ve onlara bu türden her çeşit belirlenimler eklenmiştir"¹⁵ ...

Kimi otoritelerce Aristoteles'e ait kabul edilen ve görünüşte İskender'e yazılmış bir mektup olan "Evren üstüne" (Peri kosmoi) adlı kitapta ise düşünür, tanrının evren üzerindeki egemenliğine değinirken, çağının ünlü bir heykelinden bahsediyor: "...Heykeltraş Phidias, Akropolis'teki Athena heykeli üzerinde çalışırken, tanrıçanın kalkanının tam ortasına kendi portresini yerleştirmiş. Bununla heykeli gizli bir mekanizma vasıtasıyla o şekilde birleştirmiştir ki, kim bu portreyi yerinden uzaklaştırmak isterse kaçınılmaz olarak heykeli parçalamak ve yıkmak zorunda kalacaktır. Tanrıyla evren arasındaki ilişki de böyledir ve tanrı, evrenin uyumunu, varlığını, sürekliliğini güven altına alır"¹⁶.

Aristoteles'in değindiği bu heykel; Antik Çağ'ın en ünlü yontucularından Phidias'ın İ.Ö 440 yılında yaptığı heykeldir. Geç Antik Çağ'daki akıbeti belli olmayan bu eser, anlatılanlara göre devasa boyutlardaydı. Bir görüşe göre; onbir metre elli santim yüksekliğindeki bu muhteşem yontu, Atina'daki Athena tapınağının ortasında duruyordu

11 Timuçin 2000, a.g.e., 282.

12 David Ross, *Aristoteles*, (Çeviren: A. Arslan, İ.Ö. Anar, Ö.Y. Kavasoğlu, Z. Kurtoğlu), Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 2002, s.87.

13 Timuçin, a.g.e., 282.

14 Aristoteles, *Metafizik*, (Çeviren: Ahmet Arslan), Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1996, s.508.

15 Aristoteles, a.g.e., 518.

16 Aristoteles, *Protreptikos Ve Evren Üstüne*, (Çeviren: Oğuz Özügül), Pencere Yayınları, İstanbul, 2003, s.92.

ve altın-fildişi karışımı bir malzemeden biçimlendirilmişti. Sayısız detayla süslüydü ve elindeki kalkan üzerinde kadın savaşçı Amazonlar'la devlerin mücadelesi betimlenmişti. Kalkanın tam ortasında heykeli yaptıran Atina'lı devlet adamı Perikles'le Phidias'ın tasvirleri yer alıyordu.

Aristoteles, Kıbrıs kralı Themison'a ithaf ettiği "Protreptikos" (Felsefi düşünmeye çağrı) adlı eserinde ise sanatsal etkinliğin tabiatını nitelendirirken şöyle yazmış: "...İnsanın yeteneğine doğa değil bu yetenek doğaya öykünür ve yetenek, doğaya destek vermek, onun bitirmeden bıraktıklarını tamamlamak için var olur... İnsanın yeteneği doğaya öykünüyorsa, o zaman bu yetenekten doğan ürünlerin amaca uygunluğunun da doğaya dayandığı açıktır... Doğanın tamamında düzen egemen olduğu için, hiçbir şeyi rastlantıya bırakmaz; tersine her şeyi belirli bir amaç doğrultusunda yapar. Rastlantısal olanı dışlayarak bütün insani sanatlardan daha yüksek bir ölçüde amacın gerçekleşmesini sağlar. Çünkü insani yetenek, bildiğimiz gibi doğaya öykünmedir"¹⁷ ...

Platon'la beraber başlayan geleneğe göre; sanat, bir öykünmedir. Doğaya öykünmedir, gerçeğe öykünmedir. Başka türlü söylersek, sanatsal faaliyet, bir tür taklit (mimesis) eylemidir. Ancak, Aristoteles'in hocası da olan Platon'a göre; sanatsal faaliyetler değersizdir. Çünkü idealist bir filozof olan Platon'a göre; her şeyin aslı, idealar evrenindedir. Yeryüzünde gördüğümüz tüm gerçeklikler, aslında idealar evrenindeki asıllarının kopyalarıdır. Bu yüzden bir insan portresi çizen ressam ya da bir aslan heykeli yontan heykeltıraş, gerçekliğin üçüncü derecedeki kopyasını yapmaktadır.

Oysa Aristoteles'in Kıbrıs kralına yazdığı mektuptaki ifadeleri, sanata soylu bir görev yüklediğini imlemektedir. Aristoteles'e göre; sanat eseri, mükemmelliğe öykünerek yaratmış olan doğanın yarım bıraktığı işi -aynı kusursuzluğu hedefleyerek- tamamlamak için vardır.

Düşünürün yazınsal etkinliğinin ikinci evresinde yazdığı ve etik üzerine kaleme alınmış üç yapıtımdan (Nikomakhos'a etik ve Büyük etik ile birlikte) biri olan "Eudemos'a etik", yedi kitaptan oluşur.

Kitaplardan yedincisinde dostluk kavramına değinirken, yalnızca birbirlerine benzeyen insanların dost olabileceğini belirtiyor ve diyor ki: "...Öyle görünüyor ki; hepimiz kendimize ait iyileri dostlarla paylaşıyoruz, her birimiz üstümüze düştüğü ölçüde ve olabildiğince en iyi biçimde yapıyoruz bunu. Ne ki; kimi beden hazzını, kimi sanat eserinin temasını, kimi de felsefeyi paylaşıyor"¹⁸ ...

17 Aristoteles 2003, a.g.e., 23-25.

18 Aristoteles, *Eudemos'a Etik*, (Çeviren: Saffet Babür), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999, s. 219.

Aristoteles'in "Politika" adlı kitabı ise toplam sekiz kitaptan oluşur. Bunların; 2., 3., 7. ve 8. kitaplarını, yazınsal faaliyetinin ikinci döneminde yazmıştı¹⁹.

Bir devletin nasıl şekil alması gerektiğini anlattığı kitabının sekizincisinde, gençlerin eğitiminden söz ederken, müzik eğitiminin şart olduğunu söylüyor. Müzik eğitimi ve müziğin verdiği hazlar üzerine yorum yaparken "...Ritm ve melodilerde gerçeğe -öfke ve yumuşaklığın ayrıca cesaret ve ılımlılığın ve bunların karşıtlarının, giderek bütün ahlak niteliklerinin gerçekliklerine- yakın bir benzerlik vardır. Dinlenen müziğin bizde sahiden duygusal bir değişiklik yaratması, bunun bir belirtisidir. Gerçeğe benzeyen şeylerde haz (ya da acı) duyma alışkanlığı olmak, gerçek karşısında da aynı yatkınlığı olmaya çok yakındır. Şunu demek istiyorum ki; bir adam, görünüşünün hoşuna gitmesinden başka bir neden olmaksızın bir kimsenin heykeline bakmaktan haz duyuyorsa, o anda benzerini seyrettiği şeklin aslına bakmaktan da zorunlu olarak haz duyacaktır. Evet, duyumlarla algılanan, dokunulan ya da tadılan nesnelere manevi niteliklere herhangi bir benzerlik göstermedikleri doğrudur fakat müzikte ahlâki nitelikler vardır. İşittiğimiz melodiler bunları temsil eder. Bunlar dinleyenlerinde farklı tepkiler yaratırlar, hepsi aynı yönde etkilenmez. İnsanlar, Myksolydia denilen makamı dinleyince kederlenme ya da dokunaklı olma eğilimine girerler, daha yumuşak uyumlar ise onları gevşetir. Bu ikisinin ortasında dengeli bir duyguyu, sanıyorum yalnız Dor makamı yaratır. Oysa Phryg makamı insanları çok heyecanlandırır. Aynı şey, çeşitli ritm türleri için de doğrudur... Bütün bunlardan, müziğin gerçekten belli zihin halleri yaratma gücü olduğu anlaşılıyor. Bu doğruysa, o zaman belli ki gençler müzik eğitimi görmeli ve eğitilmelidir"²⁰ ...-derken, iyi bir müzik eğitiminin iyi ahlâklı gençlerin yetişmesi için şart olduğunu söylüyor.

Filozofun; varlık öğretisi, tanrı bilimi, kuvve-fiil öğretisi, dört neden kuramı, bilimler sınıflaması, bilim anlayışı gibi konuları irdelediği ve on dört kitaptan oluşan "Metafizik"²¹ çalışmasının Kitap A, Kitap B, Kitap K 1.-8., Kitap M 9.-10. ve Kitap N kısımları da onun yazınsal faaliyetinin ikinci dönemine aittir²². Yunanca harfler veya sayılarla gösterilen kitap-

19 Copleston 1997, a.g.e., 12.

20 Aristoteles, *Politika*, (Çeviren: Mete Tunçay), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 241.

21 Aristoteles 1996, a.g.e., 10.

22 Copleston 1997, a.g.e., 12.

lardan oluşan bu eserine, Aristoteles muhtemelen “İlk felsefe” (peri tes protes philosophias) adını vermişti. “Metafizik” (meta ta physika) deyi mi, Aristoteles’in bilinen ilk yayımcısı olan Rodos’lu Andronikos tarafından, Aristoteles’in eserlerinin düzenlenişi göz önüne alınarak kullanılmıştır²³.

Birinci kitapta (A); Aristoteles, bilginin yolunun algılamadan geçtiğini vurgularken, bilme yetisine sahip insanın, nedenleri araştırarak sanatların yaratıcısı olma durumuna geldiğini belirtiyor: “Bütün insanlar doğal olarak bilmek isterler. Duyularımızdan aldığımız zevk bunun bir kanıtıdır. Çünkü onlar, özellikle de diğerlerinden fazla olarak görme duygusu, faydaları dışında bizzat kendileri bakımından da bize zevk verirler. Bunun nedeni, görmenin, bütün duyularımız içinde bize en fazla bilgiyi kazandırmasıdır... İnsanın dışındaki hayvanlar, sadece imgeler ve hatıralara sahip olarak yaşarlar. Onların deneysel bilgidan çok az bir pay almalarına karşılık, insan cinsi sanat ve akıl yürütmeye kadar yükselir... Bilgi ve anlama yetisinin deneyden çok sanata ait olduğunu düşünür ve sanat erbabının, deney sahibi kişilerden daha bilge olduğunu kabul ederiz (ki bu, bilgeliğin her durumda daha ziyade bilgiye bağlı olduğunu gösterir). Bunun nedeni; bu birincilerin nedeni bilmeleri, diğerlerinin bilmemeleridir. Çünkü deney sahibi insanların, bir şeyin olduğunu bilip neden olduğunu bilmemelerine karşılık, diğerleri “niçin”i ve “neden”i bilirler.. Bazıları hayatın zorunlu ihtiyaçlarını karşılamaya, diğerleri onu zevkli kılmaya yönelik sanatlar yaratıldığında, bu sonuncuların yaratıcıları her zaman doğal olarak birincileri yaratanlardan daha bilge kişiler olarak görülmüşlerdir. Bunun nedeni onların bilimlerinin faydaya yönelik olmaması idi”²⁴ ...

Aristoteles; sanatçıları bilge kişiler olarak nitelendiriyor.

“Metafizik” kitabının onüçüncüsü; sonra gelen N ile beraber A ve B kitabına bağlanır ve idealar öğretisi ile sayılar teorisini derinlemesine inceler. Kitapta, düşünürün şu ifadesi yer alıyor: “...Güzelliğin en yüksek biçimleri; düzen, simetri ve belirliliktir ve matematiksel biçimlerin özel bir biçimde gösterdikleri de bunlardır ve bu biçimler (yani düzen ve belirlilik) açıkça birçok eserin nedenleri olduklarından matematikçilerin bu tür bir nedensellik ilkesini yani güzel olanı muayyen bir tarzda bir neden olarak ele almaları gerektiği açıktır”²⁵.

23 Aristoteles 1996, a.g.e., 9.

24 Aristoteles 1996, a.g.e., 76-79.

25 Aristoteles 1996, a.g.e., 539-540.

Bu ifadelerin görsel sanattaki yansısına gelince; Yunan Uygarlığı'nın Klasik Çağ'ında (İ.Ö 5.yüzyılda) ideal güzellik arayışı peşindeki sanatçılar, yaratılarında matematiksel oranlamalar ve düzenlemeler kullanıyorlardı. Bunlardan en ünlüsü Argos'lu heykeltıraş Polykleitos'tu. Heykelde oranlamalar üzerine kaleme aldığı "Kanon" adlı bir kitabı bile vardı.

Aristoteles'in yazınsal faaliyetinin son aşamasında kaleme aldığı ve fizik kavramlarını irdelediği "Fizik" isimli kitabı, toplam sekiz kitaptan meydana gelir.

Aristoteles, devinimin doğasını incelediği üçüncü kitapta heykel sanatından bir örnek veriyor: "...Olanak halinde olan nesnenin gerçekleşmesi yani kendisi olarak değil devinebilir bir şey olarak gerçeklik halinde var olup etkinlikte bulunma süreci, işte devinim bu... Bronz, olanak halinde heykeldir ama yine de bronz olarak bronzun gerçekliği devinim değil çünkü bronz olmak ile olanak halinde olmak aynı şey değil, çünkü mutlak anlamda ve kavramsal olarak aynı şey olsaydı bronz olarak bronzun gerçekliği devinim olurdu"²⁶ ...

Aristoteles'in yine yazınsal etkinliğinin son döneminde kaleme aldığı çalışmalarından olan ve oğlu Nikomakhos'a seslendiği "Nikomakhos'a Etik"; on kitaptan oluşur.

Birinci kitapta; "Her sanat ve araştırmanın aynı şekilde her eylem ve tercihin de bir iyiyi arzuladığı düşünülür"²⁷ ...derken, sanatın etik sınırlar içinde yaratması gerektiğini vurguluyor.

Onuncu kitapta ise; yedinci kitapta değinilen haz konusu ele alınır: "...Yaşamı mı hazdan ötürü yoksa hazzı mı yaşamdan ötürü tercih ediyoruz sorusunu bir yana bırakalım... Etkinlikten bağımsız haz oluşmuyor, haz ise etkinliği tamamlıyor. Buradan biçim bakımından farklı oldukları görünüyor, çünkü biçim bakımından farklı şeylerin, biçim bakımından farklı şeyler tarafından tamamlandığını düşünüyoruz (hem doğal olanlar hem de sanata bağlı olanlar böyle görünüyor: sözgelisi canlılar, ağaçlar, resimler, heykeller, ev, araç-gereç)... İnsanlar, hazla etkinlikte bulduklarında her bir şeyi daha iyi değerlendirir, daha kesince iş görür... Müziği, mimarlığı sevenler, öteki sanatlara düşkün olanların her biri ondan haz aldıkları için alanlarında ilerler. Haz da artar, çünkü birlikte artan şeyler birbirine uyar. Öte yandan, bu, etkinliklerin değişik etkinliklere dayanan hazlarca engellenmesinden de açıkça görülebilir. Flüte düşkün olanlar, etkinlik ha-

26 Aristoteles, *Fizik*, (Çeviren: Saffet Babür), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 97.

27 Aristoteles 1998, a.g.e., 1.

linde iken flüt çalan birini iştirirlerse dikkatlerini uslamlamaya vermeleri olanaksızlaşır... Daha hoş şeylerin etkinliği ötekini azaltır, bu, hazza bağlı farklılık ne denli çoksa o denli çok olur... Örneğin tiyatrodaki yemiş yiyenler, oyuncular kötü oynadıklarında bunu daha çok yapar”²⁸ ...

Düşünürün “Politika” kitabının; 1., 4., 5. ve 6.sı da bu dönemde şekillenmişti. Birinci kitapta; Aristoteles’in, devletin gelişimini incelediğini görüyoruz: “...Şehir ya da devletin, aileden de, aramızdaki herhangi bir bireyden de önceliği vardır. El ya da ayağı tüm bedenden ayırın, artık el ya da ayak olmaz (ancak, nasıl taştan yontulmuş bir el ya da ayaktan söz edebiliyorsak, öylece adı kalır geriye)”²⁹ ...

Eski Yunanlı’lar, birbirinden bağımsız şehir devletlerinde yaşıyordu. Kendi aralarında siyasi bir birlik kuramadıkları için, kent yaşamı, kentin refahı ve mutluluğu her şeyden önce geliyordu. Birey, kentine yaptığı katkılarla tanınırdı. Aristoteles, yukarıdaki ifadelerinde şehrin kutsallığını vurguluyor.

“Retorik”; Aristoteles’in “sözü en yüksek değere ulaştırma yollarını” yani “söz sanatlarını inceleyen bilgi dalı” olan retorik üzerine yazdığı üç kitaplık eseridir. Aristoteles’e göre; üç tür retorik vardır: Politik, adli ve epideiktik (törensel gösteri söylevi)³⁰ .

Birinci kitapta düşünür diyor ki: “...Onur, bir insanın iyi şeyler yaptığı için ünlü olduğunun işaretidir. En çok ve en uygun olarak, hâlihazırda iyilik yapmış olanlara, ama gelecekte iyilik yapabileceklere de verilir. İyi şeyler yapmakla, ya yaşamın ve yaşam araçlarının koruması ya da zenginlik veya her zaman ya da belli bir zaman ve yerde elde edilmesi güç bazı başka iyi şeyler kastediliyor. Çünkü birçok kimse, küçük görünen şeylerden dolayı onur kazanır ama bunun zamanı ve durumudur onun değerini yapan. Onuru oluşturan şeyler şunlardır: Özveriler, şiir ya da düzyazıda anılmalar, devlet gömme töreni, heykeller, kamu yardımları, yabancılar arasında, sayılma, yer verilme ve çeşitli insan toplulukları arasında onur göstergesi olarak kabul edilen armağanlar”³¹ ...

Aristoteles’in bu ifadelerinin günlük yaşamdaki yansımalarına baktığımızda, görüyoruz ki; Eski Yunan düşüncesinde kahramanlık idealiyle be-

28 Aristoteles 1998, a.g.e., 207-208.

29 Aristoteles 1993, a.g.e., 10.

30 Aristoteles, *Retorik*, (Çeviren: Mehmet H. Doğan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 20.

31 Aristoteles 2000, a.g.e., 50.

raber şekillenen onur kavramı, bireyin savaşlarda ya da spor müsabakalarında kazandığı zaferlerle edinilen bir değerdi. Başarılı askerlerin ve atletlerin heykellerinin dikilmesi geleneği, Eski Yunan'da İ.Ö 6.yüzyıldan itibaren karşılaştığımızdır bir durumdur. Zaferi kazananların heykellerinin yapılması, toplum için de bir gurur kaynağı idi.

Aristoteles'in edebiyat üzerine kaleme aldığı ve bu yüzden de sanatı konu alan tek eseri, "Poetika" adlı kitabıdır.

Aristoteles'e göre; "Şiir sanatı, genel olarak varlığını, insan doğasında temellenen iki temel nedene borçlu gibi görünüyor. Bunlardan birisi taklit içtepsi olup, insanlarda doğuştan vardır. İnsanlar, bütün öteki yaratıklardan özellikle taklit etmeye olağanüstü yetili olmalarıyla ayrılır ve ilk bilgilerini de taklit yoluyla elde ederler. İkincisi, bütün taklit ürünleri karşısında duyulan hoşlanmadır ki bu; insan için karakteristiktir. Sanat yapıtları karşısındaki yaşantılarımız bunu kanıtlar. Çünkü gerçeklikte hoşlanmayarak baktığımız bir nesne, özellikle tamamlanmış bir resim haline geldiğinde bu kez ona hoşlanarak bakarız" ... Aristoteles'e göre bunun nedeni, bir yandan "öğrenmenin verdiği derin hoşlanmadır"³² ancak diğer yandan onun, "tragedyanın ödevi, ruhta uyandırdığı acıma duygularıyla izleyende neden olduğu arınmadır (katharsis)" ifadesinde belirtildiği gibi, sanat eserinin, onu temaşa edende yarattığı rahatlama hissidir.

"Poetika"nın yedinci bölümünde ise; düşünür, "güzel"den söz ediyor. Ona göre; "güzel, ister bir canlı varlık isterse belli parçalardan oluşmuş bir nesne olsun, sadece içine aldığı parçaların uygun düzenini göstermez. Aynı zamanda onun gelişigüzel olmayan bir büyüklüğü de vardır. Çünkü güzel, düzene ve büyüklüğe dayanır... Güzel olabilmek için nasıl maddi nesnelerin ve canlı varlıkların, gözün onları kolayca kavrayabileceği bir büyüklükte olması gerekiyorsa aynı şekilde öykünün de (mythos), anımsama gücünün kolayca saklayabileceği belli bir uzunluğu olmalıdır"³³.

Sonuç

Eski Yunan toplumu, sanatla iç içe yaşıyordu. Heykeller ve tapınaklarla dolu bir ortamda yaşamının yanı sıra, tiyatro festivalleriyle zenginleşen

32 Aristoteles, *Poetika*, (Çeviren: İsmail Tunalı), Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1995, s. 16.

33 Aristoteles 1995, a.g.e., 27-28.

bir sanat hayatları vardı. Dönemin düşünce hayatı ise felsefe hareketleriyle şekillenmiştir. Ancak o dönemde de günümüzde olduğu gibi, felsefe daha çok eğitilmişlere ya da seçkinlere özgü bir faaliyet olarak kabul ediliyordu. Yani başka bir deyişle, felsefe zor bir işti. Öğretilerini açıklamaya çalışan bir filozof olarak, öğrencilerine ve yazılarına ilgi duyanlara; tanıdıkları, bildikleri olgulardan yola çıkarak rehberlik etmeyi seçmiş bir düşünürün bu konuda sanatı ve sanatsal yaratıları işe koşması aslında hiç de şaşırtıcı olmasa gerek.

Aristoteles'in sanat felsefesini kavramaya giden yol da bu örneklerden geçiyor. Onun sanat felsefesi ya da estetik kuramı, aslında Eski Yunan düşüncesine şekil veren etmenler arasında yer alan değerlerin bir yansımından ibaret: Ölçülülük, iyilik, güzellik ve doğruluk. Bu değerler, Aristoteles estetiğinin etik değerlere verdiği önemin ifadesinden başka bir şey değil. Yahut farklı bir şekilde söylersek; Aristoteles için etik ve estetik değerler bir bütündür. Bu yüzdendir ki; her sanat, bir iyiyi arzular ve yine bu yüzdendir ki; bir sanat eserinin temaşası ya da seyri, dostlarla paylaşılacak iyi şeyler arasında yer alır.